NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Gelijk er geschreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik gesproken, zoo gelooven wij ook, daarom spreken wij ook.
2 Cor. IV: 13.

DE SCHEIDING.

Stukken betrekkelijk de afſcheiding der Gereformeerde Gemeente van Doeveren, Genderen *en* Ganſoyen, *van het Nederlandsch hervormd kerkbeſtuur.* ('s Grav. 1834.)

Bij vorige gelegenheden hebben wij den treurigen toeſtand ontwikkeld, waarin onze Nederlandſche Hervormde Kerk zich bevindt. Uit de laauwheid en ontrouw in de verkondiging en de eenzijdigheid van het kerkbeſtuur moest meer en meer een geest van tegenſtand tegen de kerk, zoo als zij beſtaat, geboren worden. Later behandelden wij het beginſel der afſcheiding, en beweerden, op de daarbij aangehaalde gronden, dat, niettegenſtaande den in de kerk aanwezigen afval, zoo lang de zaak der waarheid binnen dezelve niet onherſtelbaar verloren was, wij voor ons alle ſcheiding moesten afkeuren. Hebben wij dit beginſel geſteld, zoo moeten wij hetzelve ook toepasſen op de in het hoofd dezes vermelde ſtukken, waaruit de afſcheiding van de gemeenten van Doeveren, Genderen en Ganſoyen blijkt, ten gevolge van de ſchorſing door den Predikant dier gemeenten, den WelEerw. Heer Scholte, ondergaan uit hoofde van zijne prediking bij Ulrum tegen den wil van den aan die gemeente toegevoegden conſulent.

Ds. Scholte is ons als een ijverig handhaver der waarheid bekend, en gaarne reiken wij hem in zoo verre de broederhand; doch wij kunnen niet nalaten eene handeling openbaar af te keuren, die wij met droefheid gezien hebben, en waarvan wij voor de kerk bedenkelijke gevolgen te gemoet moeten zien. De daad der prediking van Ds. Scholte in het open veld op zich zelve beſchouwd houden wij geenszins voor *ergerlijk*, maar zij had in dezen tijd iets opzienbarends. Wij houden het daar voor, dat, zoo lang iemand leeraar in de beſtaande kerk is, hij ook gehouden is de beſtaande kerkelijke verordeningen te eerbiedigen.

Wat nu de handelingen der Gemeente betreft, zoo heeft daarin, naar ons oordeel, een spoed geheerscht, die, bij eene zaak van zoo groot gewigt, niet dan ten hoogſte verwonderen kan, en die hier des te zonderlinger is, daar de gemeente over eene zaak oordeelt op verren afſtand geſchied, en de wetten en verordeningen alleen ſchijnt te willen dulden wanneer dezelve haar niet hinderlijk zijn. — Alles draagt ons hier te veel het kenmerk van gevoeligheid over de bejegening eenen geliefden leeraar aangedaan, en, hoe prijzenswaardig die aanhankelijkheid ook anders zij, het komt ons voor dat dezelve hier te veel invloed op de zoo overhaaste beſliſsing gehad heeft.

Groot zijn, ook in onze oogen, de redenen van klagten en bezwaar: noodzakelijk houden wij een herſtel *binnen* de kerk van leer, en leven, en tucht; doch wij hadden gewenscht dat diegenen, wien het heil der kerk ter harte ging, op alle mogelijke wettelijke wijzen het herſtel hunner bezwaren zouden gezocht hebben, bevorens, gelijk in dezen geſchied is, hun regt in eigen handen te nemen, en daardoor de tegenpartij in de hand te werken.

Op enkele plaatſen of woorden, op bijzondere uitdrukkingen, willen wij in dezen niet drukken, daar het kenbaar genoeg is dat deze ſtukken in de warmte van een opbruiſchend gevoel werden opgeſteld, en derhalve ieder woord niet gewogen is. Mogt het ieder, die zich in zulk eenen ſtrijd gebragt vindt, gegeven worden, om, door de genade Gods, niet in eigenen weg en in eigene kracht te blijven ſtaan, maar den ſtrijd des Geestes te voeren.

Vele ſtoffe tot aanmerkingen zouden deze bladen ons nog kunnen geven; maar, wanneer eene zaak geſchied

is, kan dezelve niet weder ongedaan gemaakt worden; de gevolgen zullen zich openbaren. Ook wij meenen de eer van Christus te verlangen; doch hebben wij niet dikwijls in den loop der kerkelijke geſchiedenis gezien, hoe het belang der zielen, en de uitbreiding van het Rijk des Heeren ſchade geleden hebben bij het woelen van partijſchappen en het opſteken van leuzen, en dit vooral, wanneer niet uitſluitend de leer der waarheid, maar een geſchil over kerkelijke inrigting tot het voorwerp van den ſtrijd gemaakt werd?

EENE PROEVE VAN DE HEDENDAAGSCHE PREDIKING.

In het laatst verſchenen N^r. XI. van het VIII^ste deel van het Nieuw Christelijk maandſchrift (te Amſterdam bij Joannes van der Heij en Zoon, 1834), en derhalve in een periodiek geſchrift namens de Ringsvergadering te Amſterdam uitgegeven, worden de woorden van onzen Zaligmaker tot Petrus (Matth. XVI. v. 17), »Zalig zijt gij Simon Bar Jona: want vleesch en bloed en heeft u dat niet geopenbaard, maar mijn Vader die in de hemelen is," aldus uitgelegd, *als of in dat gezegde Jeſus alleenlijk het goddelijk onderrigt dat Petrus door hem ontvangen had, boven het onderwijs, dat zijn leerling in de scholen der Joodſche meesters had kunnen opdoen, verhief.*

Zonder in een uitlegkundig onderzoek te treden, hetgeen trouwens tot de wederlegging van eene zoo handtastelijke onwaarheid onnoodig is, meenen wij echter onze lezers, en alle Christenen in Nederland, als eene proeve uit meerderen, op deze ſchriftverklaring te moeten opmerkzaam maken, en daarbij wederom op het droef verval onzer kerk te moeten wijzen. Aan zulk eene uitlegging, waarbij door vleesch en bloed, onbekwaam om te belijden dat Jeſus is de Christus, de ſcholen der Joodſche meesters verſtaan worden, ontbreekt alles, waardoor eenige ſchriftuitlegging waarde kan hebben, namelijk, getrouwheid en geestelijkheid. Waarom de hier wederom, zoo als op zoo vele andere plaatſen, bedoelde inwendige openbaring des Vaders *door den Geest* (1) verdonkerd, zonder welke alleen de uitwendige prediking, wat ook geplant of nat gemaakt worde, leven en wasdom mist? Waarom de zaligſpreking van onzen Heer op eene met Gods woord en waarheid zoo ſtrijdige wijze toegepast op allen, die het Evangelisch onderrigt ontvangen, hetzij dezen hetzelve aannemen of verwerpen?

De naaste bron en oorzaak van dit alles kan niemand verborgen zijn, en het ſmart ons daarop te moeten wijzen, tegen hen, die het eerwaardig, door Christus ingeſtelde leeraars-ambt, onder ons bekleeden. In leer en uitlegging weken onze leeraars in het algemeen van Gods woord en waarheid af, en de zuiverheid der verkondiging hield over het geheel hier te lande op, met de waakzaamheid daarover. — Het is zoo! die waakzaamheid kan, noch behoort in al haren omvang van enkele perſonen gevergd te worden, maar dit mogt men van allen, die het leeraars-ambt bekleedden en de waarheid blijven omhelzen, verwachten, »dat zij tegen eene »diergelijke prediking hunner ambtgenooten, met ge- »matigdheid, maar met kracht protesteerden."

(1) Men zie Matth. XI. v. 25—27; Joann. VI. v. 44, 45; Epheſ. I. v. 17, 18, enz.

Integendeel, daarvan zien wij hen een laakbaar ſtilzwijgen bewaren, en vereenigd en verbroederd blijven met hen, die van de waarheid, volgens hunne eigene getuigenis, afweken. Nooit kunnen wij de getrouwe leeraren in den lande genoeg op de heerſchende dwaalleer, nooit genoeg op derzelver, ook uitwendig zich reeds openbarende, verderfelijke gevolgen wijzen. Zoolang de kerk, hoe ook verbasterd, nog leven en geloof in ſommige harer leden bezit, is het de roeping van dezen, de verbastering in leer en wandel te beſtrijden; en die der leeraren uit hun midden, om de openlijke, opregte, getrouwe prediking der waarheid te doen ſtrekken tot ontdekking der logen, hoe wijd die ook is verſpreid, of hoe eerwaardig de mantel ook zij waarin zij zich wikkelt.

Getrouwe leeraren in ons vaderland, en gij leden der gemeente, die uwen God en Zaligmaker lief hebt! o mogt gij niet te rade gaan met vleesch en bloed, met menſchelijke beſchouwingen, uitzigten, of betrekkingen; maar, dat alles ſchade en drek achtende, eenmaal weder openbaar voor vriend en vijand roemen in den ſmaad des kruiſes, »het pand bewarende u toebe- »trouwd, eenen afkeer hebbende van het ongodlijk »ijdel roepen en van de tegenſtellingen der valſchelijk »genaamde wetenſchap, dewelke ſommige voorgevende »zijn van het geloove afgeweken (1)!

OVER HET KORT BEGRIP DER CHRISTELIJKE RELIGIE OF DEN KLEINEN CATECHISMUS.

Onder de voortreffelijke geſchriften welke ons van den tijd onzer voorvaderen zijn overgebleven, doch die, helaas! hedendaags geenszins op hunnen prijs geſchat, maar integendeel door allerlei andere en nieuwere, welke geene vergelijking met dezelve kunnen doorſtaan, worden verwisſeld, behoort vooral het aan 't hoofd dezes vermelde *Korte begrip der Christelijke Religie* gerekend te worden. Het dunkt ons niet ongepast, hieromtrent iets in dit Weekblad te zeggen, omdat het, tusſchen de Symboliſche en liturgiſche ſchriften in geplaatst, wel is waar noch tot de eerſte noch tot de laatſte behoort, maar evenwel als aanhangſel tot den Catechismus, deze plaats, wat men ook daartegen zegge (2), allezins verdient. Immers, niet alleen was de *Korte onderzoeking des geloofs*, welke de Nationale Synode in 1619 door dit *Kort Begrip* deed vervangen, reeds voorlang onder de openbare kerkſchriften opgenomen geweest, maar de wijze waarop de Synode deze zaak heeft behandeld, toont duidelijk, dat zij deze kerkelijke invoering inderdaad bedoelde.

(1) 1 Tim. VI. v. 20.
(2) Ypey en Dermout. Dl. II. bl. 279.

Het *Kort begrip* is opgesteld door den Middelburgschen Leeraar FAUKELIUS, en reeds in den jare 1608 door den kerkenraad van die stad goedgekeurd en ten gebruike bij de catechisatiën ingevoerd geworden. Op de Dordrechtsche Synode werden eenige harer leden gedeputeerd, om benevens dit Zeeuwsche nog een ander opstel te maken, uit welke beide men één zou kunnen kiezen of zamenstellen voor het onderwijs der jeugd. Toen nu die twee kleine Catechismussen gereed en geschreven waren, bevond men, dat die van de Synodale Commissie te wijd uitgedegen was voor een kort begrip (1), en las dus alleen den Middelburgschen voor, die ook geapprobeerd werd, echter met dien verstande, dat de kerken of dezen zouden kunnen gebruiken, of dien die van de kerk van Middelburg was uitgegeven. Daar het echter niet blijkt dat het Synodale opstel ooit is uitgegeven, zoo is hierin natuurlijk de voorkeur van den Middelburgschen kleinen Catechismus begrepen. Het is dus niet zoo zeer de keuze, maar veeleer de invoering van dit *Kort begrip*, die aan de provinciale Synoden werd overgelaten, waarom dan ook de Zuid-Hollandsche het ten tijde der invoering van de Staten-vertaling des Bijbels onder de openbare kerkschriften gerangschikt heeft. Wij voor ons vinden hierin een nieuw bewijs van de bescheidenheid en gematigdheid der Synode, die een opstel uit haren boezem voortgekomen gaarne heeft laten varen voor een ander, waaraan de kerken schenen meerder gehecht te zijn, en dat haar gebleken was mede volkomen aannemenswaardig te zijn (2).

Wat den inhoud betreft van het Kort Begrip, die is, gelijk reeds uit de benaming van *kleinen Catechismus*, blijkt, offschoon met merkbare verkorting, dezelfde als die van den Heidelbergschen. Trouwens de leer van deze was met eenstemmigheid aangenomen, en werd oprechtelijk geloofd. Er is ons alleen op drie punten eene kleine wijziging bij de vergelijking voorgekomen, die, offschoon niet den grond der zaken betreffende, echter te belangrijk is om niet te worden opgemerkt, en waarop wij aan het Kort Begrip de voorkeur boven den Catechismus geven; namelijk: *de erfzonde*, *de Wet* en de *goede werken*.

1. Van de *erfzonde* zegt het *Heidelbergsch Onderwijs*, *dat onze natuur in het Paradijs alzoo is verdorven geworden dat wij allen in zonden ontvangen en geboren worden;* de *kleine Catechismus* nog sterker en schriftuurlijker: *dat de ongehoorzaamheid Adams ook ons aangaat, omdat hij ons-aller Vader is en wij allen* IN HEM *gezondigd hebben*, naar 1 Cor. XV. v. 22, waar men ook in de kantteekening leest: IN OF DOOR ADAM, *dat is: door de zonde die Adam heeft gedaan en alle zijne nakomelingen in hem als, zijnde in zijne lendenen;* en op Rom. V. v. 12, zegt insgelijks de kantteekening: *dat alle menschen die sterven gezondigd hebben in dezen éénen mensch, in wiens lendenen zij waren; gelijk Levi gezegd wordt tienden gegeven te hebben, zijnde in de lendenen van Abraham*, Hebr. VII. v. 9 (1).

2. De wet der tien geboden, die in den *Heidelbergschen Catechismus* onder het derde stuk, *de dankbaarheid*, als een regel der goede werken wordt voorgesteld, komt in het *Kort Begrip* onder het eerste stuk, *de ellende* voor, als leidende tot de kennis der verdorvenheid onzer natuur. Hierin heeft FAUKELIUS met verlating der orde van het Heidelbergsch onderwijs den Zurigschen Catechismus gevolgd (2). En wel met recht naar ons inzien. Onze Heer toch, als Hij den rijken jongeling de Wet voorhoudt tot kennisse zijner ellende beroept zich op de tien geboden (3), maar zegt aan zijne reeds geloovige Discipelen: *Zoo iemand mij lief heeft die zal mijn woord bewaren, en mijn Vader zal hem lief hebben en wij zullen tot hem komen, en zullen woninge bij hem maken. Die mij niet lief heeft die bewaart mijne woorden niet. En het woord dat gijlieden hoort, is het mijne niet, maar des Vaders die mij gezonden heeft* (4).

3. De leer der *goede werken* verbindt de *H. Catechismus* aan de Wet der tien geboden, het *Kort begrip* daarentegen aan het gebed, met deze woorden: »Ook de allerheiligsten, zoolang zij in dit leven zijn, hebben maar een klein beginsel dezer gehoorzaamheid, doch alzoo, dat zij met een ernstig voornemen, niet alleen naar sommige maar naar alle de geboden Gods beginnen te leven *gelijk zij ook den Heere geduriglijk bidden om dagelijks daarin toe te nemen;*" en aan deze laatste woorden, die alleen in het Kort begrip gevonden worden, is daar de leer van het gebed vastgeknoopt, door de vragen: *wien* men moet bidden, *in wiens naam*, en *om welke dingen.*

Het is jammer dat men zoo spoedig van het gebruik van dit nuttig en voortreffelijk leerboek is afgeweken. De onderwijsboekjes zijn reeds vroeg meer en meer vermenigvuldigd geworden; verscheidenheid heeft niet zelden verwarring gebaard, en het heilzaam doel met het Kort begrip beoogd, werd niet bereikt. Intusschen heeft men ten allen tijde onderwijzers en onderwijzeressen gevonden, die de waardij van dit geschrift wèl gekend en behartigd hebben, en menig Leeraar heeft zich, nog hedendaags, bij de aanneming van ledematen genoopt gezien om te erkennen, dat de beste belijdenis door diegenen werd afgelegd, die men aan Catechismus en Kort begrip gehouden had. God geve dat het getal derzulken vermeerdere, en de geestelijke kennis alzoo in de gemeente des Heeren krachtdadig toeneme!

---

(1) De Heeren Ypey en Dermout. Dl. II. Aant. bl. 199, vatten dit zoo op, als of het stuk te lang ter voorlezing werd geoordeeld, en maken dan te recht de aanmerking: »Die reden was niet zeer gegrond. Mogelijk liep hier iets menschelijks onder. Men ziet dat deze zaak de Synode niet zeer ter harte ging." Doch deze opvatting zelve komt ons *niet zeer gegrond* voor.

(2) Men zie de *Nahandelingen* der. D. S. bl. 38.

(1) Men zie dit breeder ontwikkeld bij Mr. I. DA COSTA, *Voorlezingen over de Hand. der Apostelen.* Dl. III. bl. 39—52.

(2) Zie Hier. van Alphen, in *Prologo Oeconom. Cateches. Palat.* C. 3.

(3) Matth. XIX. v. 18.

(4) Joann. XV. v. 23, 24.

VAN DE WARE VOLKSVRIJHEID.

Langen tijd heeft men de wezenlijke volksvrijheid afgemeten naar allerlei inſtellingen die eigenlijk met dezelve niets gemeen hebben. Geene democratiſche beginſelen; geene vermenigvuldiging van het getal dergene die heerſchen, geene vertegenwoordigende ſtaatsvormen, geene geſchrevene grondwetten, geene zoo genoemde volkswaarborgen geven of bewaren eigenlijk de vrijheid eens volks. De jongstverloopen tijden en de tegenwoordige dagen bewijzen het afdoende. Immers vormen zijn ſlechts uiterlijkheden, en bevatten, ja, ſoms eene inperking van willekeur, maar, in zoo ver zij elken anderen vorm uitſluiten, ook niet zelden van wezenlijke vrijheid. Vrijheid is waarlijk aan onze hedendaagſche ſtaatsinrichtingen niet boven anderen, zelfs geenszins in alle opzichten boven de zoogenaamde despotiſche regeringen van het Oosten eigen; en de willekeur dezer laatſte keert in den tegenwoordigen tijd niet zelden onder andere vormen terug. Men moge zich bij voorbeeld verontwaardigen over het gebod van Darius den Meder, dat, wie in den tijd van dertig dagen éénig gebed tot God of menſche zoude doen, behalven tot den Koning, in den kuil der leeuwen zou worden geworpen (1); hoe weinig verſchilt daarvan in den grond de beruchte Waadlandſche wet van 20 Mei 1824, waarbij elke huisſelijke godsdienstoefening (gebed of bijbellezing) bij welke ook ſlechts één vreemde (een vriend van den huize b. v.) was tegenwoordig geweest, met boete, gevangenisſtraf, bannisſement geſtraft werd! Men krijte het gebod van Nebucadnezar voor het gruwelijkſte despotismus uit, waarbij aan *de Stadhouders*, *Overheden*, *Landvoogden*, *Wethouders*, *Schatmeesters*, *Raadsheeren*, *Ambtlieden*, *en alle de Heerſchappers der Landſchappen gezonden werd dat zij komen zouden tot de inwijding van het beeld hetwelk de koning Nebucadnezar had opgericht*, *en nedervallen en aanbidden het gouden beeld hetwelk de koning Nebucadnezar had opgericht* (2). Doch hoe weinig verſchilt daarvan inderdaad de dwangeed aan de beginſelen der revolutionaire vrijheid en gelijkheid, die het Omwentelingsbeſtuur van 1795 aan alle ambtenaren en godsdienstleeraars opleide? En echter, de Zwitſerſche en Nederlandſche Republiek waren *Vrijſtaten* van Europa, en de Babyloniſche en Perziſche Monarchiën despotieke Rijken van het Oosten!

De Staatsvorm is dus geen waarborg hoegenaamd tegen dwang en onrecht. De Westerſche, althands hedendaagſche wetten, bevorderen niet eens in allen opzichte de wezenlijke vrijheid boven de Oosterſche; immers verſcheiden zaken die in Oosterſche Rijken geoorloofd waren, zijn thans verboden, mogelijk voor het algemeen welzijn, maar zeker, zij zijn verboden. Wat is het dan eigenlijk, wat de bron en te gelijk de duurzame ſteun is der vrijheid? Gerechtigheid! Eerbied voor het recht, voor elks bijzonder recht; voor de rechten van enkele perſonen, zedelijke lichamen, ſtanden, ambten, waardigheden. *Gerechtigheid verhoogt een land*, ſprak de wijste der koningen. Zij is de grondſteen van deszelfs ware vrijheid, mag men er bijvoegen, of liever, ligt er in beſloten.

»Het wezen derhalve van de vrijheid in den Staat" (zegt een uitmuntend Duitsch blad (1)) grondt zich op verre na niet zoo zeer op den regeringsvorm, dat is, op de wijze waarop de oppermacht beſtaat en wordt vertegenwoordigd; maar veel meer op de gezindheid en handelwijze van hen die met de oppermacht bekleed zijn (hetzij dan Vorſten, Wetgevende kamers of Volksvergaderingen) met opzicht tot den omvang van vrijheid en rechten die elk bijzonder lid der maatſchappij toekomen. En aldus wordt het verklaarbaar, dat in een autocratiſchen of zoogenaamd despotieken Staat meer vrijheid dan in menige Republiek kan gevonden worden."

»Met andere woorden: de ware uitleggers en verdedigers van het eigenlijke wezen der vrijheid, zijn niet diegenen, welke met Rousseau (den uitvinder der Volksſouvereiniteit, doch hierin zamenſtemmende met Hobbes, den verdediger der ſtrengſte onderdanigheid) leeren: dat in de Staatsvereeniging de enkele perſoon alle rechten op hem zelven en zijn vermogen op den Staat overdraagt; maar diegenen, welke den omkring des machtinvloeds van den Staat als door den omvang der rechten van elk lid der maatſchappij beperkt beſchouwen; en alzoo den Staat niet voorſtellen als een wezen dat alle belangen en aangelegenheden der menschheid verſlindt; maar integendeel, de uitgebreidheid van deszelfs werking in de rechte betrekking ſtellen tot des menſchen natuurlijke bevoegdheid." De eerſten zijn dus de ware Abſolutisten; niet degene die leeren dat alle Overheid, ja alle macht van God is, en dus (voorzeker!) waarlijk en in allen gevalle Souverein; maar tegelijk, dat de godsdienst en verkregene rechten der onderdanen buiten de beſchikking van dien Souverein liggen.

Wij zeggen *godsdienst- en verkregene rechten*. Immers van rederecht weten wij niet. De rede te gebruiken komt zoowel bij de kennis van ſtellige wetten als bij eenig ander recht te pas; maar een rederecht is er zoo min als een redegodsdienst of redenatuurkunde. (Men zie ons afzonderlijk opſtel over *des menſchen rede.*) Het godsdienstrecht is algemeen in al zijne gevolgen: het is het recht *om Gode te geven wat Godes is* (Matth. XII. v. 31), om des noods *Gode meer gehoorzaam te zijn dan menſchen* (Hand. IV. v. 18), een recht, dat, het is waar, grootelijks kan misbruikt, of liever als voorwendſel gebruikt worden; maar desniettemin wezenlijk en onvervreemdbaar is, een recht dat eigenlijk nog verder reikt dan het hedendaags zoo geroemde van godsdienst-vrijheid (immers in zoo ver zich dit laatſte gewoonlijk tot de eeredienst (*le culte*) ziet beperken); en dat echter met meerder naauwgezetheid en grooter behoefte wordt verlangd dan het andere.

Alle overige rechten zijn *verkregen*, dat is, hebben een

---

(1) Dan. VI. v. 8.
(2) Dan. III. v. 2, 5.

(1) *Berliner politiſches Wochenblatt*, 1834. S. 94.

itelligen historifchen oorfprong. Zij ontwikkelen zich als van zelf met de behoeften der maatfchappij. Zij zijn even heilig eigendom van hen die ze bezitten als zijne goederen. Een Vorst moge zijne verplichting om die te ontzien bezweren of niet, de verplichting zelve beftaat reeds door het beftaan der rechten zelve.

Ziedaar dan onzes bedunkens het ware wezen der Vrijheid. De geheele gefchiedenis is daar om te bewijzen, dat de volken waarlijk vrij waren, waar zij zulk eene genoten (immers voor zoover men op eene aarde waar nog de heerfchappij der zonde gevestigd is, vrij kan wezen). De theoretisch uitgedachte *rechten van den mensch en burger* hebben nog niemand eenige wezenlijke vrijheid doen genieten; en daar waar zij in meerder of minder mate in de Staatsregeling zijn opgenomen heeft men nog wel foms het genot van ware vrijheid *ondanks*, maar nimmer *door* dezelve. De antirevolutionnaire beginfelen daarentegen, die op godsdienftigen en historifchen bodem rusten, zijn zoowel gefchikt om de echte vrijheid te fchenken, als om het gezag der Overheid te doen erkennen als eene inzetting Gods; deze zijn het dus alleen, die inderdaad zoowel anarchie als fervilisme, zoowel dwangheerfchappij als verwarring weren.

Doch wij mogen dit ftuk niet behandelen, immers niet fluiten, zonder de aanmerking, dat uiterlijke vrijheid, hoe wèl bevestigd ook, en uit hoedanig zuivere beginfelen gehandhaafd, volken en bijzondere perfonen luttel baat, zonder die oneindig gewichtiger vrijwording van zonde en dood, welke alleen het geloof in Hem fchenkt, die de zonde en den dood heeft overwonnen. Immers, wat helpt hem de vrijheid, die een flaaf des Satans is en blijft? Alleen dan *dien de Zoon zal vrijgemaakt hebben, die zal waarlijk vrij zijn.* Inderdaad de Christus-heerfchappij is het Rijk der ware vrijheid. Daarnaar zucht en fmacht dan ook het *der ijdelheid onderworpene fchepfel* (Rom. VIII. v. 22), en het ftreven en trachten der rampzalige menschheid naar de herfenfchim der vrijheid, ja zelfs het bejagen eener vrijheid die niet uit God is, toont wat de onvervulde behoefte is zijner natuur!

FRANCISCUS JUNIUS.

Het is een opmerkelijk verfchijnfel in de Christelijke Kerk- en Staatsgefchiedenis, dat hetzelfde Frankrijk, hetwelk een vaak zoo noodlottigen invloed op de Europeefche wereld oefende, te gelijk zoo onberekenbare dienften in andere opzichten aan de volken en gemeenten der Christenheid bewezen heeft. Het is in de gefchiedenis der Kerkhervorming in de zestiende eeuw, dat deze veelzins begaafde natie zich eerst recht belangrijk, ja eerbiedwaardig voordoet, door het groote aantal belijders, martelaars, Leeraars, en Verkondigers van die heilige Evangeliewaarheid, welke eeuwen lang onder de Roomfche koornmaat verborgen, op eens, als de Allerhoogfte daartoe het teeken gaf, met nieuwen glans en heerlijkheid midden onder de verdrukkingen en vervolgingen weder op den kandelaar werd geplaatst. Wel mocht de Hervorming in dat machtige land het Pausfelijk Antichristendom niet van den zetel zijner wereldlijke heerfchappij destijds uitdrijven, maar juist deze mislukking ftrekte in de hand der Goddelijke Opperregeering tot een des te grooter zegen voor de verbreiding en den triumf des weder aan het licht gebrachten Evangeliums. Het is als of Franfchen, om die leer, om den fmaad van Christus, uit hun Vaderland verdreven, in dezelfde mate zegen moesten aanbrengen aan de volken, waarin diezelfde natie en hare Regeering beurteling door bij- en ongeloof, door Despotismus en Revolutie zoo vaak ten geesfel der wereld was. Het uitnemendfte van Frankrijk, in de Hervorming als overgevoerd en overgeplant in vreemden grond, fchoot aldaar wortel, en breidde zich uit in menig vrucht- en fchaduwrijken boom, waarvan de zegen zich kenmerkt tot op den huidigen dag. Calvijn, met geheel de Kerk en Hoogefchool van Genève door hem verzorgd, is hiervan een algemeen beroemd voorbeeld. Doch ook elders, en zeer bepaaldelijk in de Nederlanden, is de Hervorming van en uit Frankrijk zoowel voor de Gemeenten uit het Roomfche Babylon uitgegaan, als, in de gevolgen, voor de vorming van ons Christelijk-Nederlandsch Volks- en Staatsbeftaan van onberekenbaren invloed en zegen geweest. Wat ons Noord-Nederland aan de Kerken der Zuidelijke, bij name ook der Waalfche Nederlanden, die wederom aan de Franfche, en de van Frankrijk overgekomene predikers en belijders te danken hebben, kan onze gefchiedenis overvloedig getuigen, offchoon het uit hoofde van meer dan eenerlei partij-zin te vaak door Schrijvers onzer Vaderlandfche Gefchiedenis voorbijgezien, althands weinig gewaardeerd wordt.

Aan de Franfche Hervormde Kerken zijn de Nederlandfche ten deele haren oorfprong, ten eenenmale hare eindelijke en meest beftemde richting en vestiging verfchuldigd. De Franfche Geloofsbelijdenis is de moeder van onze Waalfche en Nederduitfche, waarvan die trouwe geloofsheld Guido de Bres (geboren te Bergen in Henegouwen en te Valenciennes ten jare 1567 ter dood gebracht) de opfteller was, en aan welker invoering en verdediging ook de voortreflijke uit Frankrijk afkomftige Franciscus Junius een zoo beduidend deel had. Het is van dezen laatften, naar zijne verdienften jegens Nederland in meer dan één opzicht, op verre na niet genoeg gewaardeerden Evangeliebedienaar, dat wij hier eenige bijzonderheden gaan vermelden.

François du Jon (in de geleerde wereld naar de gewoonte dier tijden onder den naam van Franciscus Junius bekend gebleven) was de zoon van een Fransch Edelman, te Bourges woonachtig, die ter oorzake van zijne hervormingsgezindheid, en betoonde trouw te gelijk aan het Vorftelijk gezag, op eene moorddadige wijze aan zijn einde kwam. Zorgvuldig had hij te midden der woelingen van zijnen leeftijd de opvoeding van zijne negen kinderen beftierd, onder welke onze Franciscus, die op zijn dertiende jaar reeds (A°. 1558) in zijne geboorteftad de rechten ftudeerde onder Hugo Donellus, en van

daar, eenige jaren later, naar Lyon gezonden werd, om den Franſchen naar Conſtantinopel beſtemden gezant aldaar af te wachten, en verder te verzellen. Doch door een dier ſchijnbare toevallen, waarin zich later zoo vaak de goede hand en Voorzienigheid Gods over Junius openbaarde, kwam de jongeling te laat in de even genoemde ſtad aan, en veranderden zich dien ten gevolge alle zijne uitzichten. In plaats van de hem toegedachte werkzaamheid buiten zijn vaderland, in plaats van de vroegere ſtudiën binnen zijne vaderſtad, nam hij uit het gebeurde aanleiding om te Lyon zijn verblijf te vestigen, alwaar hij zich nu met ongemeene vlijt op de wetenſchappen toelegde, en ſtraks in zijn gemoed en verſtand eene ſchudding ondervond, voor zijn leven en het behoud zijner onſterfelijke ziel beſlisſchend. Hij werd namelijk in deze zijne vroege jongelingſchap aan twee hoogst hachelijke verleidingen blootgeſteld, die der wellust, en die des ongeloofs, van welke hij de eerſte manmoedig wederſtond en te boven kwam, maar onder de tweede voor eenen tijd bezweek. Onder het lezen van Ciceroos boeken *de naturâ deorum* werd hij door geſprekken met eenen zich bij hem indringenden vrijgeest tot een volſtrekt Atheïsmus in zijn verſtand overgehaald. Hij bleef dit rampzalig gevoelen met ontzettende hardnekkigheid toegedaan, toen eene vervolging om der Godsdienst wille te Lyon aangevangen gelegenheid gaf dat hij naar het ouderlijke huis wederkeerde. Weldra bemerkte de wijze en Godvreezende vader, wat er bij zijnen Franciscus gaande was; en het werd hem gegeven, tegen zijn ſchrikverwekkend ſtelſel de echte wapenen te bezigen. Hij gaf den jongeling het Evangelie in handen. Hooren wij hemzelven de uitwerking, die deze lezing op hem had, beſchrijven: »Ik open dat Nieuwe »Testament mij als van Gods wege aangeboden: en, ter»wijl mijne gedachten gantsch anders geſtemd waren, »plaatst zich bij den eerſten opſlag voor mijne oogen »dat hoog verhevene Hoofdſtuk van den Evangelist en »Apostel Joannes: *In den beginne was het Woord*, enz. »Ik lees een gedeelte van dat Hoofdſtuk, en lezende worde »ik derwijze getroffen, dat ik op eens de Goddelijkheid »van het onderwerp, en de alle menſchelijke overredings»kracht te boven gaande majesteit en gezag van de Schrift »begin te gevoelen. Mijn lichaam verſtijfde, mijn ge»moed verbaasde, en ik was dien geheelen dag als mij »zelven onbewust wie of wat ik was. Gij hebt mijner »gedacht, o Heere, mijn God! naar de oneindigheid »uwer barmhartigheid; Gij bracht een verloren ſchaap »tot uwe kudde toe! — Van dat oogenblik aan, als God »mij zoo krachtdadig door Zijnen Geest had aangegrepen, »begon ik voor alle andere lectuur en bezigheid ſteeds »onverſchilliger te worden, en daarentegen ſteeds meer »en meer te denken aan-, vuriger bezig te zijn met de »dienst van God (1).

Ten gevolge dan nu dezer zalige zins- en hartverandering begaf zich onze Junius naar Geneve, om aldaar onder de leiding van mannen als Calvijn en Beza zich in de Godgeleerdheid te oefenen, en tot de heilige Evangeliedienst te bekwamen. Doch ſchaarsch van middelen voorzien, en (daar de burgeroorlog even te voren in Frankrijk uitgebroken was) verhinderd met het ouderlijke huis naar wensch en behoefte gemeenſchap te onderhouden, bevond hij zich weldra in knellende omſtandigheden; zoo verre dat hij reeds beſloten had, zich door eenigen arbeid aan de vestinggrachten van Geneve een ſober onderhoud te verſchaffen, zonder evenwel zijne ſtudiën te laten varen. De mededeelzaamheid van een jeugdigen landgenoot hield hem van de uitvoering dezes voornemens af; doch altijd bevreesd om dezen zijnen welmeenenden vriend tot last te zijn, bekromp hij zijne levenswijze weinig minder. Vier maanden lang bracht hij dagelijks het uur des middagmaals door met wandelen, lezen, peinzen, en bidden, gebruikende alleen des avonds een paar eijeren en een beker wijn; tot dat hij eindelijk door zulk een diëet uitgeput, door zijne vrienden zoo goed als gedwongen werd zich tot eene eenigzins ruimer levenswijze te laten in ſtaat ſtellen. Zoo bleef hij dan nog een geruimen tijd te Geneve, ſtudeerende en aan eenige jonge lieden onderwijs gevende. Omſtreeks dien tijd (A°. 1563) werd uit de Nederlanden naar die moederlijke kerk en Hoogeſchool van Geneve geſchreven, om eenen Leeraar, die de Gemeente onder het kruis te Antwerpen zoude kunnen bedienen. Men droeg dezen last op aan Junius, destijds naauwlijks twintig jaren oud, en hij begaf zich onverwijld naar de plaats, daar hij geroepen werd; zijne Evangeliedienst niet alleen te Antwerpen, maar ook elders in Braband, Vlaanderen, enz. met onuitbluschbaren ijver, en heldhaftige geloofskracht uitoefenende. Gedurende vier jaren was hij in onze Zuidelijke Nederlanden een toonbeeld van Goddelijke genade en onophoudelijke bewaring; predikende en arbeidende in dien tijd van bange Godsdienst-vervolging onder allerlei gevaren van beſpieding, vervolging, indaging, op prijs ſtelling van zijn hoofd, en wat des meer is. Zoo werd hij eenmaal (ter oorzake van geheime onderhandelingen met Graaf Lodewijk van Nasſau, en eene door hem geſtelde, in het licht verſchenen Aanſpraak aan den Koning) door den Schout in het huis daar hij te Antwerpen inwoonde, gezocht, als hij juist een half uur te voren naar Breda vertrokken was, om de Gemeente aldaar te troosten. In Antwerpen, zijne eigenlijke ſtandplaats, predikte hij onvermoeid onder het kruis; en wel eenmaal, juist op het oogenblik dat op de Groote

---

(1) *Hic ergo novum illud testamentum divinitus oblatum aperio: aliud agenti exhibet ſe mihi aſpectu primo augustisſimum illud caput Joannis Evangelistae et Apostoli*, IN PRINCIPIO ERAT VERBUM etc. *Lego partem capitis, et ita commoveor legens, ut repente divinitatem argumenti, et ſcripti majestatem auctoritatemque ſenſerim longo intervallo omnibus eloquentiae humanae fluminibus praeeuntem. Horrebat corpus, ſtupebat animus, et totum illum diem sic afficiebar, ut qui esſem, ipse mihi incertus viderer esſe. Recordatus es mei, Domine Deus mi! pro immenſâ miſericordiâ tuâ, ovemque perditam in gregem tuam recepisti. Ex eo tempore, quum in me Deus tam potenter Spiritus ſui virtute irruisſet, alia frigidius et negligentius legere et tractare coepi: de his vero quae ad pietatem pertinent cogitare amplius, et ardentius in eis verſari.* FRANCISCUS JUNIUS, *in Vitâ ſuâ.*

Markt eenige zijner geloofsbroeders den brandſtapel betraden, en de vlam door de venſters flikkerde van het huis, waar hij tot de Gemeente ſprak. In die zelfde ſtad woonde hij (A°. 1566) die gedenkwaardige eerſte Algemeene Synode der Waalſche en Nederduitſche Kerken bij, waarop de eenige jaren vroeger door Guido de Bres geſtelde Nederlandſche Geloofsbelijdenis werd goedgekeurd en aangenomen. Bijzonder, en zijne heerlijke bediening allezins pasſende, was ook het deel, dat hij aan het Verbond der Edelen had. Zommige Heeren, te Brussel bij gelegenheid der bruilofsfeesten van den Prins van Parma, ten huize van den ijverig Hervormingsgezinden Graaf van Kuilenburg vergaderd, hoorden (op den 29sten November 1565) daar ter plaatſe in het geheim, eene predikatie en gebed van onzen tot dat einde uit Antwerpen gekomen Junius; men rekent de eerſte beginſelen des zedert zoo vermaarden Verbonds van dien dag, die ure (1). Doch weinig genoot die voortreflijke Evangeliedienaar voor hem zelven van de verademing, die de gebeurtenisſen in verband met deze handelingen der Edelen, voor de vrijheid van geweten en de Hervormde Godsdienst voor een korten tijd te weeg brachten. Junius was als uitheemsch Leeraar van de voorwaardelijke vergunning, aan de prediking des zuiveren Evangeliums eindelijk toegeſtaan, uitgeſloten. Zelfs nadat de openbare preek en de beeldenſtorm zich over bijna het gantſche land uitgebreid hadden, moest hij van plaats tot plaats onder gedurig levensgevaar maar ook ſteeds op nieuw ondervondene Goddelijke redding en leiding, het Evangelie verkondigende, zwerven. Eenmaal aan den oever afgewacht, alwaar men vermoedde dat hij aanlanden zoude, om zich te begeven naar de plaats, aan de Hervormden buiten Gend voor hunne Godsdienstoefening toegeſtaan, ontkomt hij het op de volgende merkwaardige wijze: Van het voornemen tegen zijn perſoon verwittigd, vermaant hij zijne reis- en geloofsgenooten zich over hem niet te bekommeren, en vooral bij het aan land ſtappen niet naar hem om te zien; zoo treedt hij zelve met en onder hen op zijne beurt het ſchip uit, zoo kalm als onvertſaagd tusſchen de helbaardiers henen doorgaande, en zelfs den bevelvoerenden Officier beleefdelijk groetende, die zich van op zijn paard buigende, om naauwkeurig toe te zien, of de bedoelde perſoon ook in de ſchuit mocht zijn, hem intusſchen onbemerkt laat voorbijgaan. Te Brugge, als aldaar de Stadhouder van Vlaanderen (de Graaf van Egmond) in diezelfde dagen verwacht werd, om met de Hervormde Gemeente in geſprek te treden, werd hij ontboden om dezelve daarin door zijnen raad van dienst te zijn, ſchoon daags te voren een plakaat afgelezen was, een prijs van achthonderd guldens ſtellende op het leven van Junius, levend of dood. Door den hem genegenen magistraat der ſtad Damme gewaarſchuwd, aarzelt hij evenwel niet den afgezondene uit Brugge te volgen, en weet onder eene vermomming, en de begunſtiging van een ſchijnbaar toeval en misverſtand de poort dier ſtad bij

(1) Te Water, Verbond der Edelen. Dl. I. bladz. 59 en volg.

het vallen van den avond binnen te komen (1). Aldaar aan den wensch der Gemeente voldaan hebbende, begeeft hij zich vervolgens naar Limburg (in het Luikſche), predikt in die ſtreken onder dagelijkſche gevaren, dan eens binnen, dan eens in de omſtreken der ſtad, het Evangelie met groote kracht predikende, tot te recht brenging, onder anderen, eener vrouw, die jaren lang aan hare zaligheid tot radeloosheid toe gewanhoopt had, haar alleen voorſtellende de kracht van Christus en dien gekruist. Eindelijk ziet hij zich door de overhand toenemende vervolging (na de treurige wending van zaken A°. 1567) genoodzaakt het land geheel te ruimen, begeeft zich naar Duitschland, alwaar hem Paltsgraaf Frederik III eene ſchuilplaats aanbiedt; van daar nieuwe gevaren trotſeerende, naar Bourges om zijne moeder te bezoeken; om ſtraks weder in de Paltz eene kleine hem toebetrouwde gemeente te weiden. In 1568 verzelde hij den Prins van Oranje bij die roemvolle, maar ongelukkig in de gevolgen verijdelde tocht over de Maas. Van daar naar de Paltz ten derden male weder gekeerd, treedt hij van nu aan een rustiger tijdvak zijns levens in; bedient zijne ſtraks vermelde Gemeente tot in het jaar 1573; en wordt naar Heidelberg door den Paltsgraaf ontboden, om met Tremellius eene Latijnſche Overzetting van het Oude Testament te bearbeiden. Later werd hij aan de Hooge ſchool dier zelfde in de geſchiedenis onzer Hervormde kerken zoo gedenkwaardige ſtad, tot Hoogleeraar in de Godgeleerdheid beroepen door Prins Caſimir. Eenige jaren daarna begeeft hij zich met den Hertog van Bouillon in Frankrijk weder, om Koning Hendrik den Vierde te zien; van welken Vorst hij een last ter uitvoering in Duitschland ontfangt. Van daar door Holland wederkeerende werd hem het Hoogleeraarsampt aangeboden te Leiden, hetwelk hij met goedvinden van den Franſchen Gezant aannam, en tot aan zijnen dood, die A°. 1602 voorviel, bleef waarnemen.

De meeste vruchten zijns arbeids in letterkunde en Godgeleerdheid gaf hij uit ten jare 1595 (in twee deelen in folio), voorafgegaan van een door hemzelven geſchreven Bericht zijns levens, de voorname bron der bijzonderheden, in dit opſtel vermeld. Hij werd bij godvruchtigen en geleerden gelijkelijk hoog geacht, ook door Beza, die in Junius alleen zijne meer gematigde denkwijze omtrent de Roomſche Kerk afkeurde, welke door laatstgenoemden wel als eene afvallige, maar toch nog niet geheel van God verlatene Kerk werd beſchouwd. Van onverdraagzaamheid alzoo zal niemand wel onzen voortreffelijken Nederlandſchen Hervormer beſchuldigen. Zoo veel te gewichtiger mag ons zijn getuigenis zijn, als hij (aan eene te Leiden destijds heerſchende pestziekte) ſtervende

(1) Met de onverſchrokkenheid van dezen geloofsheld gaat op vreemde en toch wel verklaarbare wijze te zamen, hetgeen hij van eene hem eigene en altijd bijgeblevene beſchroomdheid meldt, die zoo ver ging, dat hij naauwelijks zonder ſchaamrood te worden, zelfs aan zijne huisvrouw de meest eenvoudige dingen kon mededeelen, of aan zijne dienstboden eenig bevel geven. Hij deelt deze bijzonderheid mede, om daaruit gelegenheid te nemen, den zegen te prijzen van Hem, *wiens kracht in zwakheid volbracht wordt* (2 Cor. XII. v. 9).

zijnen amptgenoot Gomarus tegen den reeds in de Gereformeerde Kerken verdachten, door zommigen tot het Profesſoraat gedoodverwden Arminius ten ernſtigſte waarſchuwde. Desniettemin heeft de anders tegen al wat zijne Remonſtrantſche Voorgangers niet begunſtigt zoo hoogst onbillijke Brandt, aan Franciscus Junius de volgende hulde niet kunnen onthouden, in deze regelen onder 's mans afbeeldſel, waarvan intusſchen de laatſte evenzeer door waarheid en geſchiedenis wordt gewraakt, als de lof der overigen door beiden wordt bevestigd:

Beroemde Junius, rechtſchapen Predikant,
Vierdubbel Edelman, van afkomst, door verſtand,
Door wetenſchap, door deugd, gij past op 't martelmoorden
Der Spaanſche wreedheid niet. Het wapentuig van woorden,
De kracht der Bijbelſchrift, het ſcherpe zwaard der Geest,
De ſchild van lijdzaamheid is uw geweer geweest.
Gij hebt het valsch door 't waar, den haat door min beſtreden.
Het harde Pausdom wijkt voor 't zacht geweld der reden.

WILLEM LODEWIJK VAN NASSAU (1).

o Achtbaar Dillenburg! wat heeft uw ſchoot al ſtrijders
Gekweekt voor Neêrlands heil, en JEZUS heilbanier!
Gij zaagt daar 't eerſte licht, gezaligde Bevrijders,
Prins Willem! en, met hem, zijn broeders, vroom en fier (2)!
En gij, gelijk een ſter in donkre nacht verſchenen,
Vorst Maurits! als voor 't oog van 't zinkend Nederland
Uw Vader, en de hoop, voor altoos ſcheen verdwenen;
Gij, van die hoop voor beide op nieuw het onderpand (3)!
Ook hij wien, Johans zaad en Willems kweekling t'zamen,
Het Christen Nederland als beider zoon vereert (4),
Zoon, zulke vaders waard, en broeder, al die namen (1)
Met wie verbroederd ook zijn roem den tijd braveert;
Graaf Willem Lodewijk had Dilles oevers mede
Ten bakermat. Zijn lof bevat dit ééne woord:
Waar Maurits de eerste ſtond, daar was die held de tweede,
Wien, was geen Maurits dáár, de hoogſte plaats behoort!
Maar ook naast Maurits vaak was dees zijn halsvriend de eerſte,
Door zeden, zilverblank (2); in d'ijver, trouw en ſterk,
Den ijver voor Gods huis, die vroeg zijn hart beheerschte (3);
In 't vorstlijk voedſteren van Christus volk en kerk!
Gedenk den vroomen held, die heel zijn zielszucht prentte,
o Neêrland! in de dienst, tot uw behoud verricht!
Gij, Friesland, 't allereerst, met Groningen, met Drenthe (4)
Zijn wakkre vaderzorg zoo duur, zoo teêr verplicht!
Gedenkt hem, Nasſaus huis, gij, zijn doorluchte neven,
Van ouds gedragen op der Christnen heilgebed!
Gij, uit zijn Frieſchen ſtam op Neêrlands troon verheven,
o Koning, op wiens keus meer dan Europa let!
En gij, naast Vaders troon ons meer dan eens hergeven!
Geroepen erſgenaam van 't Nederlandſche rijk,
In wien we op 't oorlogsveld een Maurits zien herleven!
Gedenk aan Maurits en aan Willem Lodewijk.

(1) Graaf Willem Lodewijk van Nasſau was de oudſte der talrijke zonen van Graaf Johan den Oude (men vergelijke het vers en de aanteekeningen in ons eerſte Deel N°. 24), en dus een broeder van Ernst Caſimir, den ſtamvader van Nasſau-Dietz, en het regeerende Oranjehuis. Willem Lodewijk werd geboren ten jare 1560, zeven jaren vóór Prins Maurits, wien hij in den militairen loopbaan nog voorging, en na Prins Willems dood eenigermate opleidde, later zijn getrouwe wapenbroeder, als hij, in kloekmoedigheid en in wijzen raad beide te velde en aan het roer van Staat gelijkelijk uitſtekend. Men zie over de verdiensten van Graaf Willem Lodewijk met betrekking tot de nieuwe door Maurits nader ontwikkelde en ingevoerde krijgskunde, de plaatſen en Schrijvers aangehaald bij BOSSCHA, *Nederlands Heldendaden te land*, Afd. MAURITS, bl. 275 en 276. mitsgaders bl. 292. In Friesland en Groningen voerde hij zoo wel alleen, als met Maurits, groote daden uit tot bevrijding en bewaring dier beide gewesten, en bekwam hij meer dan eene wond. Na ontelbare dienſten, zoo in den oorlog als in het beſtier, zoo binnen als buiten deszelfs grondgebied aan den Staat der Vereenigde Nederlanden bewezen, ontſliep hij zacht en zalig, ten jare 1620. Als hij van de ziekte die een einde aan zijnen aardſchen loopbaan maakte, aangetast werd, en bijna ſprakeloos lag, werd nog altijd bij herhaling dit woord van hem vernomen: *God zal mij genadig zijn om zijns lieven Zoons wille*, en *Heere Jeſu! ontſerm U mijner.* Aandoenlijk werd van den godzaligen held en diens ſterfbed nog door Maurits op het zijne gewag gemaakt. Men zie Mr. I. DA COSTA's *Inlichtingen omtrent het karakter* van dien Vorst, bladz. 48.

(2) Graaf Johan, Graaf Lodewijk, Graaf Adolf, en Graaf Hendrik.

(3) Prins Maurits werd geboren in dat voor zijnen vader, voor de Hervormde Kerk, en voor de Nederlanden zoo ſombere en ſmartvolle jaar van 1567, op den 13den November, nadat even te voren (op den 10den September) 's Prinſen oudſte zoon Philips Willem door geweld van den Hertog van Alva aan de Hoogeſchool van Leuven was ontvoerd, en naar Spanje gezonden.

(4) Graaf Willem Lodewijk kwam na eenige jaren van ſtudie te Heidelberg, met zijnen vader in de Nederlanden (A°. 1579) en werd door dezen aan het opzicht en de dienst toebetrouwd van zijnen oom, Prins Willem den Eerſte, die hem reeds A°. 1583 het Stadhouderſchap van Friesland opdroeg. In 1588 huwde hij zijne nicht, Gravin Anna, eene volle zuster van Maurits, in welken echt hij zich ſlechts een jaar mocht verheugen. Hij verloor haar door den dood, en bleef zedert ongehuwd.

(1) De heldenroem van Maurits en Graaf Willem Lodewijk maakt met die hunner talrijke broederen en bloedverwanten, als het ware één geheel uit in de oorlogsgeſchiedenis van hunnen leeftijd. *Alzoo dat dit Nassousche geslacht* (zegt VAN METEREN, *Nederl. Hist.* op het jaar 1595 fol. 344) *een zeer groot, en in krijgszaken het vermaardste van Christenrijk tegenwoordig is, mits dat zij haar bloed gestort hebben, eerst enz. Hier en boven hebbende op* DIT PAS *noch wel tien als mannen in actie meer van den zelven huize, en nog veel jonghe aankomelingen, die dagelijks haar bloet wagen voor de Nederlandſche Vrijheden, behalve noch der ſusters kinderen, mannen, ende ſwagers, ende haar kinderen.* Hij ſpreekt van Maurits bloeitijd, in onze dagen op zoo classieke en tevens echt Nederlandſche wijze beſchreven in het hier meermalen aangehaalde werk van den Hoogleeraar BOSSCHA, hetwelk wij wel herhaaldelijk aan de lezing en aandacht van alle beminnaars onzer vaderlandſche Geſchiedenis mogen bevelen.

(2) Onder zijne overige Christelijke hoedanigheden roemt Ubbo Emmius, Frieslands vermaarde historieſchrijver en zijn tijdgenoot (in de Latijnſche Lijkrede, te Groningen gehouden en uitgegeven A°. 1621, bl. 231) ook deze: *Hij was van zeden uitſtekend kuisch, betoonende in daden en woorden zijnen afkeer van wellust en onreinheid, en van alle oneerbaarheid.*

(3) Op grond van zielsovertuiging en ware bevinding van de waarheid en ſchriftmatigheid der Gereformeerde leer, ijverde hij zeer, en lang voor dat Prins Maurits zich aan de zijde der Contra-remonſtranten ſchaarde, voor de handhaving derzelve in de Nederlandſche Kerken. Bij den triumf der zaak, die hij voorſtond, in Kerk en Staat A°. 1618 en 1619, was hij een dergenen, die bij Prins Maurits bijzonder aanhielden tot het verleenen van gratie aan Oldenbarneveld. De redenen, waarom de Prins, hoe ook daartoe uit zich zelven buitendien genegen, in dit verzoek niet treden *kon*, zie men in DA COSTA's *Ophelderingen aangaande de rechtspleging van Oldenbarneveld*, bl. 131 en volg.

(4) De Hoogeſchool te Franeker werd onder zijn Stadhouderſchap ten jare 1585 geſticht; die van Groningen A°. 1614 op zijn ſterk aanraden, tot bewaring en verdediging van de echt Hervormde Godsdienst en Godgeleerdheid. Men zie deze bijzonderheid door Ubbo Emmius, ſchoon in het voorbijgaan, toch uitdruklijk herinnerd, t. a. p. bl. 230. Van de vele gewichtige dienſten door Graaf Willem Lodewijk in dezelfde hoedanigheid van Stadhouder over Groningen aan de Kerken in die Provintie en aan die van Drenthe bewezen, kan men nazien BRUCHERUS, *Geſchiedenis van de opkomst en vestiging der kerkhervorming in de Provintie Groningen* (bij Oomkens A°. 1821) bladz. 311 en volg. YPEY en DERMOUT, Geſchiedenis der Nederlandſche Hervormde Kerk, Dl. II. bladz. 103, 107 en volg. en anderen.

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.